

Tachles, Lustig

Karel Hvížďala

Bez pravdy bych byl strašně chudý,
zatímco s pravdou můžu být jinak chudý,
ale zároveň ohromně bohatý.

Arnošt Ex Libris
Lustig
1926–2026

Karel Hvíždala

Tachles, Lustig

Rozhovor s Arnoštem Lustigem
jsme vedli od dubna do začátku
srpna 2010 v Praze-Nuslích
v restauraci hotelu Union.

Na druhém, rozšířeném vydání
jsme pracovali do půli ledna 2011.

Copyright © Karel Hvížďala, 2025
Copyright © Grada Publishing, a. s., 2025
Coverttext © Milan Kundera, 2025
Photos © Jan Malý jr., 2025
Typography © Clara Istlerová, 2025
Všechna práva vyhrazena.

ISBN 978-80-271-5904-8

*Každý z nás žije místo někoho jiného. Mě nezabili, protože
v době kdy jsem tam byla, pilně zabíjeli ty ostatní.*

Dita Saxová

Budou naslouchat a nebudou rozumět.

Věstník židovské náboženské obce 1947

*Máš-li se rozhodnout mezi lepším, i když na tom proděláš,
a horším, co ti přinese prospěch, rozhodni se správně.
O tom píšu ve svých knížkách.*

Arnošt Lustig

Spisovatel z donucení

„Exil vezme člověku skoro všechno, ale jenom na začátku. Potom mu už jenom přidává. Obohacuje ho. Umožní mu očistit se, vrátit se k podstatnému, k tomu, co v něm bylo zahlušeno všedností...“

To jsou slova, která po návratu z exilu pronesl rozhorleně, přesto s úsměvem ve svraštělém obličejí, kterému dominovaly dvě svíslé hluboké rýhy nad nosem, Arnošt Lustig. A v tomhle případě výrok římského dramatika Tita Maccia Plauta, někdy ze třetího století před naším letopočtem, „nomen atque omen“ neboli „jméno znamená znamení“, skutečně platí. Lustig přeloženo do češtiny znamená veselý. A přesně takový Arnoštek skutečně byl, ač strávil tři roky v koncentračních táborech, nebo možná právě proto. Rozhodně nebyl škrhola a škarohlíd, humor nikdy neztratil – každého chlapa oslovoval „bejku“. Od té doby, co se vrátil z pekelné pasti, se každý den nefalšovaně a někdy až zběsile radoval ze života. Jeho veselé oči labužnický pookřály, jakmile zaregistrovaly přitažlivou ženu.

Byl prvním spisovatelem, kterého jsem osobně poznal, bylo to někdy v roce 1959. A zároveň jediným, kterého jsem doprovázel v posledních měsících jeho života, kdy byl trýzněn zhoubnou chorobou, až do počátku roku 2011. Ještě dnes vidím, jak mu nedlouho před smrtí otekly nohy, že jen vratce došel na záchod, a vzpomínám na něj s upřímným smutkem. Do poslední chvíle mi bylo příjemně v ovzduší jeho slov, která měla skoro vždy vyšší smysl.

Poprvé jsme se setkali asi rok po mé maturitě, kdy jsem už cílevědomě psal a kul plány, jak nějaký svůj text zveřejnit. Navštívil jsem proto redakci nového časopisu *Mladý svět*, protože tam měl v kulturní rubrice prózu na starosti autor povídek z terezínského ghetta *Noc a naděje* a *Démantů noci*, které mě zaujaly svou opravdovostí. Jako dnes vidím redakční místnost ve druhém patře ve starém měšťanském paláci v Panské ulici č. 8 v Praze, kde na stejné adrese, jen v zadním traktu, dříve sídlily německé renomované noviny *Prager Tagblatt*. Pracovny redaktorů vznikly provizorním rozdělením sádkartonovými stěnami původní, nejspíš hodovní, místnosti či salonu, což prozrazovaly přerušované štuky na stropě.

První ze čtyř stolů hned za vstupními dveřmi vlevo patřil Arnoštu Lustigovi a přetékal naštosovanými papíry a knihami. Nesměle jsem se představil a pana spisovatele požádal, jestli by nebyl tak laskav a nepřečetl si dvě mé povídky. Lustig si mě nejprve chvíli bedlivě prohlížel a pak bodře utrousil: „Dej je sem a přijď za týden!“ Ve stanovený den jsem se dostavil, on něco urputně tůkal do starého stroje Underwood, a když mě uviděl, rozjařeně pravil: „Piš!“ – a podal mi svazáček redakčních papírů s hlavičkou *MS*. Pýřil jsem se zažehnutou nadějí.

Teprve mnohem později mně došlo, že povídky nečetl a že takhle to dělal asi s každým, kdo ho přišel otravovat. Čas si šklubil na psaní. To jsem už ale seděl v redakci *Mladého světa* a měl jsem dojem, že ty stohy papírů na jeho bývalém stole zanechal i svým následovníkům, aniž se jich

kdy někdo dotkl. Co ale po něm ve stole zbylo určitě, protože se to bál přinést domů, byl obsah dolního šuplíku. Ten byl plný amatérských fotografií pohledných žen, pořízených někde u moře. Některé ty dobře rostlé dámy byly v bikinách, jiné bez nich. Ze šuplíku zmizely až po srpnu roku 1968, kdy redakci obsadila sovětská armáda: fotografie nahých Lustigových krás si odnesla jako válečnou kořist. Jinak se neztratilo nic, jen v místnosti grafiků jsme našli překousnuté dvě stěrací pryže.

Jenže ještě před okupací jsem na přelomu let 1967 a 1968 vedl s Arnoštem Lustigem a se spisovatelem Janem Procházkou po jejich návratu z Izraele po šestidenní válce rozhovor o nenormalitě české politiky. Pasáž o Izraeli cenzura nepustila, ale přesto šlo o jeden z prvních mediálních výstupů, kterými začalo tzv. pražské jaro. Rozhovor vyšel v *Mladém světě* 17. února 1968, tedy pár dní před zrušením cenzury, a jmenoval se *Neříkáme nic jiného, než co si myslí paní, která uklízí, než co si myslí obyčejní lidé*. Byl to po lednovém článku Josefa Smrkovského „Oč dnes jde“ v *Práci* a vystoupení Eduarda Goldstückera v Československé televizi třetí svobodný projev.

Ale zpět k Izraeli, o kterém jsme si s Arnoškem povídali často (tehdy jsme si už tykali). Arnošt odletěl do Tel Avivu jako reportér *Lidových novin* a *Zemědělských novin* a *Věstníku židovské obce* poprvé hned v roce 1948, když v oblasti zuřila arabsko-izraelská válka. Tam se seznámil se svým důležitým přítelem a mentorem Ludvíkem Aškenázem, o kterém říkal, že to byl „literární kus v akci“. Když se potkali, Aškenáz mluvil jen polsky či německy, a česky se teprve učil. Podle Arnoška nesnáze s češtinou překonal rychle a výborně, ale nikdy nepsal. Byl poctivý a nedotčený jazykovými klišé. Všechny své knihy a hry diktoval, aby slyšel melodii jazyka. Byl nadán pomalou pílí. Nikdy nenapsal ani řádku ručně a na stroji psát vůbec neuměl. Byl zcela odkázán na melodii češtiny, stejně jako ruský režisér Jurij Ljubimov, když režíroval hry v zahraničí. Ta pomalá Aškenázeho píle vyplývala z toho, že texty v sobě nechával dlouho

zrát a potřeboval jim naslouchat alespoň vnitřním uchem, teprve pak dosáhl kýženého efektu. A podobně tomu bylo i v exilu, v Brixenu, kde žil se svou manželkou Erikou, dcerou spisovatele Heinricha Manna, bratra Thomase Manna. I v Německu, kde se živil hlavně psaním rozhlasových her, všechny své texty diktoval, jak se mi sám svěřil. Byl vehementně zavilým nepřitelem ručního psaní a zřejmě i sezení – při diktování chodil. Už při první cestě do Izraele se Arnošek zamiloval, a proto na tu cestu rád vzpomínal. To, že do Izraele přiletěl letadlem plným českých zbraní, které tehdy pomohly Izraeli vyhrát první válku, pro něj nebylo tak důležité jako setkání s Magdou. I po létech o ní vyprávěl dychtivě s jiskrou v oku. Podle téhle dívky později Arnošek napsal román *Miláček*. Magda pocházela z Maďarska a pašovala Židy do Palestiny za spolupráce Raula Wallenberga, který jim a řadě dalších v Budapešti vystavoval švédské pasy. Jejího manžela za to Němci pověsili a Wallenberga za to Rusové zabili v gulagu. Po deseti letech ji Arnošek znovu potkal, měla malý kráček a prodávala upomínkové předměty: z neohrožené bojovnice se inkarovala v malou, baculatou, usmívající se prodavačku a vypadala prý jak satmaři v Brooklynu. Víc si o ní přečtete v této knížce.

Arnošt Lustig byl celý život velký fešák, zamlada měl vlnité vlasy, řádný nos, žádnou záděru, jak o něm říkal Hrabal: dbal na své oblečení, rád nosil kožené bundy a šátek místo kravaty. V zimě býval omotán několikametrovou bílou šálou a nosil nápadně dlouhý černý zimník. Vypadal jako hollywoodský herec. Takhle oblečený byl i v televizním studiu, v němž Josef Klíma nahrával rozhovory do svého pořadu. Potkali jsme se ve dveřích: Arnošt vycházel rázným krokem, jako kdyby jen měnil jeviště mezi jednotlivými výstupy, a já napjatě čekal na to, až zhasne červené světlo, abychom mohli jít dovnitř. Bylo to koncem roku 2009.

Tady vyprávění musím na chvíli přerušit a vysvětlit, jak jsme se potkávali v mezičase. Od interview pro *Mladý svět* jsme spolu ještě vedli jeden rozhovor, bylo to po jeho desetileté emigraci, pro knihu *České rozhovory*

ve světě. Znovu jsme se pak setkali po dalších deseti letech na střeše New York University. To už byl krátce na knižním trhu i anglický překlad *Dálkového výslechu*, mého rozhovoru s Václavem Havlem, *Disturbing the Peace*, který vydalo nakladatelství Alfred A. Knopf. A protože věděl, že už vyšly mé rozhovory s filozofem Bělohradským, hercem Landovským a že mám hotový rozhovor s knížetem Schwarzenbergem, jakmile mě uviděl, posteskl si: „*Se mnou se znáš nejdýl, bejku, a kašleš na mě. Kdy uděláme spolu rozhovor?*“ Padli jsme si do náručí a já mu slíbil, že se do toho pustíme brzy.

Slovo jsem ale nedodržel, protože Arnošek po sametové revoluci stále pendloval mezi Washingtonem a Prahou, a kdykoli přijel, dával interview jako na běžeckém pásu do všech možných médií. To byl hlavní důvod, proč jsem práci na knize začal oddalovat. Měl jsem také strach, že bych se s tím lopotil, že by to bylo marné ho nutit k soustředěnější práci, že si se mnou bude hrát jako kočka s myší, že rozhovor nezvládnu, že ho v jeho ajfru neukočíruji a nanejvýš ho donutím ke sžíravé ironii.

Byl všudypřítomný a rozesmátý, šéfredaktoval českou mutaci *Playboye*, byl obklopen krásnými ženami. Asi se potřeboval vybouřit ze smutku. Na dálku jsem sledoval, jak s novináři zachází, jak je trýzní: jakmile se mu nějaká otázka nelíbila, místo odpovědi chrлил vtipy nebo se jen tak halasně chvástal či pěl chvalo zpěvy na kamaráda Otu Pavla. Jeho zásobárna historek a vtipů byla neomezená a vyprávěl je s chutí: oči mu přitom rouhačsky zářily. Nepřišel jsem na to, jak z něj tuto zaběhlou machu vyvrátit. Dokonce to došlo tak daleko, že jsem se mu snažil při různých příležitostech zbaběle vyhýbat. Přecházel jsem před ním na druhou stranu ulice, na recepcích jsem se držel vždy na druhé straně sálu, než byl on. Jen v televizním studiu u Josefa Klímy jsem neměl kam utéct. Veselý Arnošek, jakmile mě zmerčil, vyjel na mě: „*Bejku, jsem po čtvrtý chemošce, máš poslední šanci.*“

Zatrnul ve mně, nepatrně jsem couvnul, ale oba jsme v ten moment cítili, že máme vůči sobě dluh, který bychom si měli splatit, než kvůli té kalvárii bude pozdě: síly mu valem ubývaly. Domluvili jsme se rychle: on mi slíbil, že si udělá čas, a já si zase vynutil, že mi za celou dobu neřekne jediný vtip. Slíbil jsem mu za to půlku honoráře a snad hned druhý den jsme začali, bylo mu třiaosmdesát. Bavili jsme se, byť někdy i překotně, neohrabaně a strastiplně, o životě, tedy také o erotice, a hlavně o psaní a padesátých letech. Nikdy ale nezlořečil, nemyslel černě nebo nenávislně. Arnošek u toho i v nóbl restauracích popíjel pouze vodu přímo z lahví, jak mu poradili lékaři, aby nechtyl ze špatně umyté sklenice infekci. Chemoterapií měl rozhozenou imunitu.

Zajímalo mě, proč vstoupil do komunistické strany, proč souhlasil s popravou Milady Horákové a proč i na IV. sjezdu spisovatelů, kde pánové Kliment, Klíma, Vaculík a Kundera pokládali fundamentální otázky, se držel zkrátka.

Žil ještě válkou a vítězům věřil. Vžít se do pocitu devatenáctiletého kluka, který se vrátil z otroctví, v němž se denně díval do zkrvaveného chřtánu smrti, do živoucího života, jenž mu náhle připomínal zázrak, bylo pro mě veskrze nemožné. Sám jsem si z války pamatoval jenom květnové dny, které jsem ve čtyřech letech vnímal jako barevný film se šťastným koncem. Dodnes si ještě pamatuji na rudou zář nad obzorem z 13. až 15. února 1945, jak hořely Drážďany: ve čtyřech náletech shodilo tehdy 769 těžkých bombardérů britské RAF a 527 strojů USAAF přes 3 900 tun výbušných a zápalných pum.

Ke svému selhání v bouřlivých padesátých letech se ale Arnošek těsně před smrtí znovu vrátil, protože ho to stále hnětlo. Díky tomuto rozčarování ze sebe sama, kdy poznal, že participace na mystickém zážitku kolektivního souhlasu je sice opojná, ale zároveň silně nebezpečná, zabránil později vyhození děkanky na univerzitě, kde učil. Odvyprávěl jim bez uzardění příběh svého selhání, kolegové vystřízlivěli

a od odvolání ustoupili. Přesvědčil mě a já v sobě zapudil pocit jeho mladistvého zrádčovského nimbusu.

Přes bolesti, které už měl Arnoštek v posledním roce života neustále, cestoval. Když jsem ho před jeho cestou do Číny doprovázel do banky, zastavoval po každých pár metrech a chytal se za břicho. Naposled byl na Kypru, z něhož se láskyplně díval na vzdálené břehy Izraele, kde se lidé zdraví slovem „mašlomo“, doslova přeloženo: Jaký je jeho pokoj? V jeho pokoji panoval dozajista šalom, což je slovo, které neznamená jen mír, ale i úsilí dobrat se míru, a to v něm bylo neodpáratelně. Dosahoval toho tím, že nikdy nedokázal přeskočit okliku, která vede od mluvení k hlasitému mlčení: ke psaní.

V době, kdy jsme si spolu začali povídat, zažil i druhý zázrak: mohl se vrátit z exilu do Prahy, kterou bezmezně miloval, stejně jako české ženy. Znovu byl, kromě své nemoci, hlavně z žen bonvivánsky nadšený a nikdy jsem v něm ani v této době nezaznamenal stín nevole. Působil přesvědčivě a někdy až zajímavě vroucně. Zdálo se mi, že už nemá důvod, aby něco důležitého zapřel. *„Ne, stáří vztah k erotice nemění. Touha zůstává stejná, jen vitalita těla není táž. Taky nevím, jestli produkce všeho, co erotika zahrnuje, je táž. To nevím, protože to nevážím ani neměřím, ale vím, že touha, která se projevuje vzrušením a intenzitou prožitku, je stejná, pokud není intenzivnější, a také ji víc oceňuji. Stáří touhy neumenšuje a prožitky vnímáš silněji: chvějí se ti i kořínky řídkých vlasů.“* Jindy ještě zaníceně dodal: *„Vytvořil jsem si takovou srandovní teorii, že tajemství sexu zůstalo v ráji, proto ho neznáme. Snažíme se ho jenom objevit... Sex je poezie těla a láska je poezie duše.“*

Bylo zajímavé pozorovat jeho vráskami popsanou vášnivou tvář, s jakou tato slova pronášel: dotvářela jeho slova. Pokud měl žádostivé publikum, které mu dodávalo energii, byl schopen hovořit třeba dvě hodiny se zřetelnou vitalitou a přesvědčivostí jak v češtině, tak v angličtině. Pak ale rychle zvadnul a usnul, nemoc ho den ode dne víc ujařmovala a vysá-

vala z něj život. Bylo zřejmé, že ústa smrti se chystají k poslednímu polibku.

„Román je často o okamžiku změny. To je to, čemu Hemingway říkal čtvrtá dimenze literatury. Když se ti podaří vyjádřit všechny tři a pak i tu čtvrtou dimenzi, tak se dílo podařilo. A ty tři základní dimenze jsou: Teď, Včera a Zítřa. Teď akce. Včera jako motiv akce a Zítřa jako následek akce. Čtvrtá dimenze je Čas. Znamená změnu. Jen o těchto kategoriích je literatura. To nejlepší v literatuře, co se ti může povést, je postihnout okamžik změny, protože je nejtajemnější. Má nejvíc valérů, za nimiž je možné tušit další a další ještě nevyslovená tajemství, která si může každý v sobě dotvářet.“

Jednou jsem Arnoštovi připomenul Hemingwayovu větu: Kovář kuje podkovy ze železa, spisovatel své příběhy kuje z nespravedlnosti. Proto mají spisovatelé v každém režimu problémy. On mi na to řekl: *„Mně zase z něj uvízla v hlavě věta: Žije se mi dobře, ale musím psát, poněvadž když tolik a tolik nenapišu, tak mě to ostatní v životě přestává těšit.“*

Na tenhle rozhovor si moc dobře pamatuji, protože v každém autorovi je grafomanská posedlost, bez níž se asi nelze dopracovat lepších výsledků. Z Arnoštka udělala spisovatele zkušenost z ghetta v Terezíně a koncentráků. Stal se spisovatelem z donucení. Když o svých zážitcích po válce vyprávěl, zjistil, že si o něm lidé myslí, že přišel o rozum, že je pošetilec, že to, co říká, není pravda.

Tedy se rozhodl, že pokud chce někomu sdělit, co zažil, musí to napsat. Pokusil se o to a to, co napsal, odnesl do Panské 8, kde později dělal redaktora a kde sídlilo i nakladatelství *Mladá fronta*. Rukopis, který jim někdy v roce 1950 přinesl, přijali, dostal honorář, a teprve doma, když získal po přijetí rukopisu víc sebedůvěry, si řekl, že ti, o kterých psal a kteří jsou mrtví, by to dokázali určitě líp: došel k přesvědčení, že jeho svědectví je mělké. Vrátil se do nakladatelství, rukopis si odnesl zase domů a text přepisoval několik let.

Další jeho nevydaná kniha se jmenovala *Už nikdy válka* a měla asi tři sta nebo čtyři sta stran. Psala se mu lehce a kamarádi ji přijali blahovonně, ale když si ji s odstupem znovu přečetl, zase nebyl spokojen: něco se v něm vzpříčilo. Rukopis dál přepisoval a přepisoval a pořád se mu text nelíbil: tahal zážitky z hlubin, nebo jak říkal učeně: de profundis. A tehdy udělal to, co později dělal skoro pravidelně Bohumil Hrabal: vzal si do ruky nůžky a z celého rukopisu vystříhal ty nejlepší pasáže, které pak k sobě slepil bez pozlátka oslích můstků. Tak se zrodila první, trochu pitoreskní, krátká próza, se kterou byl spokojen hlavně díky jisté nevyvázanosti, surovosti a neuhlazenosti.

Podobně se počátkem padesátých let zrodily povídky, které později nazval *Noc a naděje* a vyšly v roce 1957. Právě ty mě za Arnoškem přivedly do redakce *Mladého světa*. Vzpomínám si, že podobně to bylo se mnou. Jedny celé prázdniny jsem každý den přepisoval vyprávění bývalého zaměstnance Melantrichu pana Ringese, protože vždy druhý den po sepsání dialogu jsem zjistil, že text neodpovídá ani za mák zážitku ze setkání. Stále mi tam něco chybělo, všechny konflikty byly utlumené, chyběla mi tam vášeň, s níž pan Ringes hovořil. Samozřejmě jsem objevil to, co bylo již dávno objevené, ale vzpomněl jsem si na to právě kvůli Arnoškovi, který často zdůrazňoval, že pravda ve psaní je ten beton, ta hlavní řehole, na čem tohle řemeslo bazíruje a co ve výsledku perlí. Proto je to to poslední, co nám zbývá, když je nám nejhůř. Schopnost mít otevřený mozek a nechat si do něj navlíkat shora myšlenky, a tak se dozvídat věci, o kterých nic nevíme. Říkal: „*Napsané slovo musí být pravdivější než pravda, protože je filtruješ a nepustíš mezi ně lež. Výsledek je čin slova, který je ozdobou muže.*“

Teprve když jsem se pokusil do zapsaného dialogu s panem Ringesem dostat i to, jak artikuloval, jak se při tom tvářil, jak gestikuloval, jak klátivě chodil, aniž jsem ty skutečnosti popsal z vnějšku, začal jsem být spokojenější. A to je to, co mi na sklonku života Arnoštek stále potvrzo-